

Egy életpálya vonzásában

Összeállításunkkal köszöntjük Urbán Aladár történészt
80. születésnapján

Urbán Aladár történész a Békés megyei Csorváson született 1929. április 17-én. Középiskolai tanulmányait a Szegedi Piarista Gimnáziumban végezte 1943–1947 között. Az érettségit követően az ELTE Bölcsészettudományi Karának történelem szakára nyert felvételt. Egyetemi tanulmányait 1952-ben fejezte be jeles eredménnyel. Ezt követően az Újkori Egyetemes Történeti Tanszék tanársegédévé nevezték ki. Pályája a továbbiakban egyenletesen alakult: 1957-től adjunktusi, 1967-től docensi, 1987-től pedig egyetemi tanári kinevezést kapott. Időközben, 1992–1994 között tanszékcsoport vezetői feladatokat látott el. A katedrától 1999-es nyugdíjba vonulásával búcsúzott. 2000-től professor emeritus.

Az oktatás mellett tevékeny szerepet vállalt a magyar tudományos életben: 1994-től 1997-ig az MTA közgyűlési képviselőjeként, illetve több éven át a Doktori Tanács történettudományi szakbizottságának, a Történettudományi Bizottságnak a tagjaként. 1975–2007 között a Századok történész szakfolyóirat szerkesztője. Munkásságát 1989-ben Akadémiai díjjal ismerték el.

Kutatási területe az 1848/1849-es magyar forradalom és szabadságharc története, illetve ennek európai vetülete, valamint az Egyesült Államok 18–19. századi társadalomtörténete. Nevéhez fűződik Batthyány Lajos miniszterelnök iratainak összegyűjtése és közlése, illetve peranyaga iratainak magyar nyelvű kiadása. Vizsgálódásai bebizonyították, hogy Batthyányinak döntő szerepe volt 1848 nyarán az önálló magyar haderő megteremtésében. Kutatásai nyomán alakult ki a korábbiaknál teljesebb és tisztultabb Batthyány-kép.

Tisztelt Professzor Úr! Beszélgetésünk elején, kérem, röviden foglalja össze, hogyan került kapcsolatba a történelemtudománnyal, miként kezdte meg oktatói-kutatói pályáját.

Az egyetemen irodalom–történelem szakos hallgatónak iratkoztam be, az irodalom szakot azonban egy év után elhagytam, s felvettem a szociológiát, sőt pszichológiát is hallgattam egy ideig. Szerencsés véletlenek sorozatának köszönhetem, hogy a végzés után az Újkori Egyetemes Történeti Tanszékre kerültem, bár a szakdolgozatom magyar történeti témájú volt, s nem lett volna jó ajánlólevél, hogy a szegedi piaristáknál végeztem a középiskolát. Az akkori elhelyezési rendszerben nem voltam tehát az egyetemre szánva. A tanszék akkori vezetőjének azonban egy olyan kollégát ajánlottak, akivel szemben a vezetőnek különböző okok miatt komoly fenntartásai voltak. Mivel a tanszékre kellett még ember, tanulmányi eredményeim alapján rám esett a választás. Ilyen előzmények után 1952 őszén – miután az akkori törvények szerint három hónapos tartalékos tiszti képzésen kellett részt vennem – kineveztek tanársegédnek, s félévi felkészülés után megtarthattam első szemináriumaimat. Ezek témája valamennyi harmadéven tanító tanársegéd esetén azonos volt: a francia forradalom történetével, a francia–porosz háborúval és a párizsi kommünnel foglalkoztunk. 1956 után egyéni tematika szerint az utópista szocialisták nézeteivel, a 19. század első felének angol társadalomtörténetével, az angol chartista mozgalommal foglalkoztam.

Szándéka volt-e egyetemes történeti témákkal kutatóként is foglalkozni, vagy kielégítették a szemináriumokra és az órákra való felkészülés eredményei?

Nem állt szándékomban egyetemes történelmet kutatni, de ezt akkor nem is várták. Az egyetemen oktatni kellett. Kellő felkészültséggel, a szakirodalom megismerése és feldolgozása után, két–három évet követően ez már csupán kiegészítő munkát jelentett. Tanítottam, de kutatási témám szinte első perctől kezdve 1848–1849 magyar eseményeihez kapcsolódott. Hallgatóként a kiírt szakdolgozati téma, amelyre jelentkeztem, a szabadságharc vörössipkás zászlóaljainak története volt. Hamar kiderült, hogy a 9. (kassai) zászlóaljat leszámítva nincs ehhez komoly anyag, így diplomamunkának nem írható meg. Barta István tanácsai alapján kezdtem az Országos Levéltárban a kutatómunkához, s örömmel tapasztaltam, hogy jelentős forrásanyag van az első tíz honvédtáborzás szervezésére, megalakulására. Ez lett tehát a szakdolgozatom témája. Méltányló bírálójának egyetlen kritikai megjegyzése az volt, hogy nem foglalkoztam a baloldal szerepével a szervezés folyamatában. Ami érthető volt, hiszen ennek nyomát sem találtam. Óriási élmény volt számomra Batthyány, Széchenyi és Kossuth irataival foglalkozni, s elhatároztam, hogy folytatni fogom a témát. A levéltári kutatómunka meggyőzőtt, hogy a témámra vonatkozó források nem a hadügyminisztérium, hanem Batthyány miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai, valamint a belügyminisztérium iratai között találhatóak. 1955-ben megjelent az első tanulmányom a Hadtörténelmi Közleményekben a tiszántúli honvédtoborzásról, egyidejűleg köztettem annak iratait is. Egy évvel később pedig a nemzetőrség szervezésére vonatkozó utasításokról és tervezetekről jelentettem meg forráspublikációt. Rövidesen úgy éreztem, hogy meg tudok írni egy könyvet az első tíz honvédtáborzás megszervezéséről. A Zrínyi Kiadóval kötöttünk is egy szerződést, de pénzügyi nehézségek 1957 tavaszán ezt elfűjték. Itt jegyzem meg, hogy az akkori tanszékvezetőm, értesülve a tervemről, erősen neheztelt, mert ő még nem volt kandidátus. Kijelentette, hogy ha én ezzel a témával foglakozom, s abból kandidálok, akkor nem kellek a tanszékre. Ezért úgy döntöttem, hogy átmenetileg elállok a tervemtől. De világosan láttam azt is, hogy a honvédség szervezésére vonatkozó eredményeim csak akkor lehetnek teljesek, ha feldolgozom a nemzetőrség szervezését és alkalmazását is, hiszen a nemzetőrségi törvény nyújtott lehetőséget a honvédség megszervezésére. Ez lett tehát az elkövetkező évek kutatási célkitűzése. 1964-ben benyújtottam és 1965 tavaszán megvédtem a kandidátusi disszertációm. Akkor még úgy terveztem, hogy ezt kiegészítem két dologgal: a hadsereg szervezésével és a délvidéki harcokkal, vagyis a pákozdi csatával lezárom a témát. Kiderült azonban, hogy ebből olyan terjedelmű munka születne, amelyet nem lehetne kiadatni. Ezért a hadügyminisztérium szervezésével foglalkozó dolgozatomat külön tanulmányként jelentettem meg. 1971-ben disszertációmmal megkerestem az Akadémiai Kiadót. Kiadása nehézkesen indult, de az 1973-as évfordulóra tekintettel hajlandók voltak kézbe venni a kéziratot, s az év decemberében meg is jelenhetett a *Nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán* című könyvem.

Egyetemes történetet oktatott és magyar témát kutatott. Miként lehetett ezt összeegyeztetni, és mit szolt ehhez a tanszék vezetője?

Az akkori tanszékvezető nem ellenezte ezt, hiszem oktatómunkámat kifogástalanul elláttam. Amellett természetesen részt vettem az oktatási segédanyagok készítésében. A minisztérium megbízásából a tanszék új- és legújabb kori szöveggyűjteményeket készített, s a 19. századi kötetet én szerkesztettem, illetve a dokumentumok egy részét én válogattam. Rövidesen egy újkori egyetemes történeti térképvázlat-gyűjteményt készítettem, amely több kiadást ért meg. 1981-ben összeállítottam egy kötetet az Egyesült Államok 1789–1918

közötti történetének dokumentumaiból, amely 1992-ben új kiadásban is megjelent. Természetesen igyekeztem magyar történeti ismereteimet egyetemes történeti összefüggésben elhelyezni. 1970-ben jelent meg a Kossuth Kiadó népszerű történelem sorozatában az *Europa a forradalom forgószelében 1848–1849* című összefoglalásom. Közben 1967-ben voltam egy rövid ideig Angliában is, majd 1973–1974-ben tíz hónapot az Amerikai Egyesült Államokban. Jelentős volt számomra ez az időszak, mert a fontosabb angol nyelvű szakirodalmat összegyűjtöttem. Tulajdonképpen felkészültem arra, hogy hazatérésem után csak Amerikával foglalkozó előadásokat és szemináriumokat tartsak. Ezt a tanszékvezetőm jóváhagyta. Két-három év alatt dolgoztam be magam ebbe a témába, s meggyőződésem, sikerült az amerikai alkotmány szerkezetéről, a kétpártrendszer alakulásáról, egyes kiemelkedő személyekről, a függetlenségi és a polgárháborúról, a rabszolgaság kérdéséről és összefüggéseiről jó órákat tartanom. Természetesen foglalkoztam az Egyesült Államok társadalmi-politikai rendszerének hazai ismertetésével, elsősorban publicisztikai formában. Összefoglalást adtam 1976-ban arról, hogy az 1848. évi sajtóban miként tekintettek az államokra, miként publikálták a Függetlenségi Nyilatkozat és az alkotmány szövegét. Nyugat-Európával vagy Amerikával kutatási szinten foglalkozni egyébiránt nem volt könnyű azokban az években, utazni alig lehetett, komoly kapcsolatok nem épülhettek ki. Ez játszott szerepet abban, hogy az 1960-as évek végétől anyaggyűjtésbe kezdtem, és tisztázni akartam, hogy milyen ismeretekkel találkozhatunk az 1815–1848 közötti magyar sajtóban, útleírásokban és levelezésekben az Egyesült Államokról, annak társadalmi és politikai berendezkedéséről. Véleményt kértem a Tudományos Minősítő Bizottságtól, hogy az említett téma feldolgozása benyújtható-e nagydoktori értekezésnek. A TMB titkárságáról azt a választ kaptam, hogy a személyem ellen nincs ugyan kifogás, de a témát bővíteni kellene. Ez számomra nyilvánvalóan a téma indokolatlan kibővítését jelentette volna. Ekkor döntöttem úgy, hogy visszatérek Batthyányhoz. 1970-ben a Történelmi Társulattól a miniszterelnök iratainak összegyűjtéséhez és sajtó alá rendezéséhez kaptam támogatást, de ez a munka 1973-ban az amerikai ösztöndíjam miatt megszakadt. Ezt sikerült felújítani 1975–1978 között. Ezzel az is eldőlt, hogy a nagydoktori disszertációmát Batthyány miniszterelnöki tevékenységéről fogom megírni. Az anyaggyűjtést ki kellett terjeszteni a korabeli sajtóra és egyéb kiadványokra, valamint az emlékiratokra. Ezt a munkát folytattam 1978–1982 között.

A korábban említettek szerint amerikai tanulmányútiát elsősorban arra használta fel, hogy ismereteket és anyagot gyűjtsön az egyetemi oktatáshoz, hogy megismerkedjen a legfrissebb szakirodalommal. Az fel sem vetődött, hogy kutatásokat végezzen a magyar forradalom és szabadságharc amerikai visszhangjára vonatkozóan?

Foglalkoztatott a gondolat, és 1981. évi, rövidebb utam alkalmából gyűjtöttem is sajtóanyagot, de nem láttam túl sok fantáziát a dologban. Hiszen hogyan is tudósított ekkor az amerikai sajtó? Ha megérkezett Európából a hajó az első kikötőbe New York fölött valahol, onnan távirati úton küldték a szalagcímeket, majd beérkezése után adták a tudósítást. Sajnos, ezek nagy része megbízhatatlan, jobbára azért, mert a tudósítók az információkat osztrák lapokból vették át. Másrészt – talán hihetetlen, de – például Philadelphiában elég nehéz volt hozzájutni az 1848–1849-es amerikai lapokhoz. Felfigyeltem viszont egy Ludwig Sámuel nevű egyénre, aki a '40-es években a cenzúra elől menekült el itthonról, és ott német nyelvű lapot szerkesztett. A róla gyűjtött anyagot átadtam egy tanítványomnak, hogy használja fel, s legyen valami nyoma ennek az embernek. Az Amerikában eltöltött időmnek persze volt egy általam kitűzött célja: össze akartam gyűjteni annyi anyagot, amelyből tudományos igényű ismeretterjesztő munkát írhatok a forradalmukról. Ez a munka nagy késéssel 1994-ben jelent meg *Köztársaság az Újvilágban 1763–1789* címmel.

Batthyány miniszterelnöki tevékenységének feltárása mennyire volt politikai kérdés az 1970-es években Magyarországon? Hiszen a gróf nem volt 1848 történetének elfogadott alakja. Természetesen évről-évre megemlékeztünk róla mint mártír miniszterelnökről, de mintha ez lett volna életének egyetlen említésre méltó eseménye.

1848–1849 korszerű marxista igényű feldolgozása 1959-ben jelent meg Spira György, a Történettudományi Intézet munkatársának tollából. Mivel ő a korabeli baloldalt tekintette a helyes politikai nézetek képviselőjének, Batthyányt erősen elmarasztalta, s az udvar engedelmese eszközének tartotta. Ez hivatalos álláspontnak minősült, s a feldolgozások és tankönyvek ezt követték. Én viszont már az 1950-es évek közepén másképpen láttam Batthyányt és a baloldal szerepét is. Így amikor azt bizonyítottam, hogy például 1848 nyarán Kossuth nem volt szövetségben a baloddallal, komoly kritikát kaptam egyebek mellett az 1848-as Széchenyiről szóló könyv terjedelmes lábjegyzetében. A munkámat azonban nem akadályozták, s tanulmányaim állításait nem kellett hivatalos vitákon védelmezni. A diszsertációm mindenesetre 1985-ben elkészült, s azt igen előkelő bizottság előtt minden nehézség nélkül megvédtem. Kosáry Domokos volt az elnök, Szabad György, Varga János és Vörös Károly a három bíráló. Az egyhangú minősítésnek oka lehetett az is, hogy az értekezés legfontosabb téziseit kisebb-nagyobb tanulmányokban az 1970-es évek végétől folyamatosan publikáltam. A tudományos közélet gondolkodásában ekkor már kezdett formálódni egy másik Batthyány-portré.

Amikor Batthyány Lajossal kezdett foglalkozni, nem a reformkorhoz, a kezdetekhez nyúlt vissza, hanem szinte azonnal 1848 eseményeihez. Tudatos volt ez a választás? Volt valamilyen különös kötődése a forradalom és szabadságharc időszakához?

1848 iránti érdeklődésem középiskolás koromra nyúlik vissza. Ebből fakadt szakdolgozati témaválasztásom is, s a megkezdett kutatásból a felismerés: a honvédsereg megszervezésének és létrejöttének tudományos feldolgozása még nem született meg. A 1973-as monográfiában Tóth Kálmán versének egyik szakasza a mottó: *Csodálatos ifjú sereg, / Mely, nem tudni, hogyan támadt, / Napok születték, s mégis mintha / Szülte volna három század.* Mindezt csodálatos folyamat volt a nemzet életében. Amikor pedig a levéltári anyagból nyilvánvaló lett, hogy nem Kossuth teremtette a hadsereget (és nem is Mészáros Lázár hadügyminiszter), hanem Batthyány Lajos gróf, s hogy a pákozdi győzelem nem Kossuth népfelkelőinek eredménye, hanem a szerveződő honvédsereg győzelme, megérlelődött a gondolat: össze kell gyűjteni és ki kell adni Batthyány iratait, hiszen csak ezekkel lehet meggyőzően igazolni mindezt. Az anyaggyűjtés során számtalan új eredményre jutottam. Bizonyossá vált, hogy fel kell térképezni a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány iratállományát, hiszen ez a szervezet szinte a kormány kihelyezett tagozata volt a fővárosban, amely előkészítette a Batthyány-kormány hivatalba lépését. Ennek kapcsán viszont kiderült, hogy Batthyány nem azért küldte a Bizottmányt Pestre, hogy az ott lehetetlenné tegye a baloldali mozgalmakat. Tisztázni tudtam továbbá az Országos Honvédelmi Bizottmány megalakulásának időpontját és körülményeit is, vagyis hogy az nem szeptember 16-án jött létre. Ki tudtam deríteni, hogyan és miért épp az ismert nevet választotta be az országgyűlés a Bizottmányba. Érdekel az is, hogy Kossuth távollétében miként működött ez a testület. Tulajdonképpen ennek a gyűjtőmunkának az eredménye az is, hogy a mozgalmas szeptemberi napokkal foglalkozva meg tudtam írni a Kossuth-féle szabadcsapat és a Zrínyi-csapat megalakulásának történetét.

2007-ben emlékeztünk meg Batthyány Lajos gróf születésének 200. évfordulójáról. Konferenciák sokaságát tartották, rendezvényeken emlékeztek, tanulmányok, könyvek jelentek meg a miniszterelnökről. Professzor Úr szerint mi volt mindezek hozadéka? Változik, változhat-e a Batthyányról a közgondolkodásban kialakult/kialakított kép?

Ami engem illet, 2007-ben két könyvet jelentettem meg. Az egyik – a kisebb – Batthyány életútjának összefoglalása, a másik – a terjedelmesebb – miniszterelnökségének, fogságának és perének elemző összegzése. Nagyon tiszteletreméltó volt az az erőfeszítés, amit Vas megyében tapasztalhattunk az emlékévkapcsán. Országos vetélkedőt és konferenciát szerveztek. Molnár András és Hermann Róbert példásan szép és tartalmas emlékkönyvet szerkesztett, színvonalas képes albumot publikált a Budapesti Történeti Múzeum, és sorolhatnám még a pozitív példákat. Igaz, a Batthyány-szobor felállítása 2008 tavaszára csúszott, de végül csak elkészült az is. Ezek és a megemlékezések talán-talán segítenek abban, hogy az átlagos érdeklődésű emberekben árnyaltabb kép alakuljon ki erről a kiemelkedő politikusról és államférfiről. Hiszen Batthyányval szemben óriási az adósságunk, van mit jóvátenni vele szemben. De sajnos időről időre még most is előbukkannak a korábbi pontatlanságok, amelyek a tények nem-ismeretén alapulnak. A legbosszantóbbak és legérthetlenebbek természetesen a máig élő ténybeli tévedések. Ilyen például Batthyány születésének éve, ami hibásan szerepelt az 1998-ban kibocsátott emlékérmén, vagy hogy a gróf hány éves korában lépett ki a hadseregből, amit még egy éve is hibásan emlegettek egy nyilvános rendezvényen. Úgy gondolom azonban, hogy egy hitelesebb kép és megítélés akkor alakulhat ki első felelős miniszterelnökünkéről, ha a tudományos eredmények beépülnek az oktatásba. Ha az általános és középiskolai tankönyvek valóban súlyának megfelelően kezelik őt, s a történeti valóságnak megfelelő képet sugallnak róla. A tankönyvek szerzőire természetesen lehet hatni. Az 1970-es évek elején a hivatalos 3. osztályos gimnáziumi történelemkönyvet Unger Máttyás írta, aki az egymást évente követő kiadásokban a Batthyány-kérdésben lépésről lépésre óvatosan finomította az értékelést.

Hol tart ma a Batthyány-kutatás? Mennyire tekinthetjük lezártnak? Előkerülhetnek-e még olyan források, amelyek lényeges pontokon módosíthatják azt a képet, amelynek kialakításában Önnek kétségtelen érdemei vannak?

Úgy gondolom, alapvető jelentőségű forrásokra már nemigen számíthatunk. Talán két területen finomíthatjuk még a portrét esetleg előkerülő forrásokra alapozva. A bécsi levéltárakból remélhetünk bizalmas jelentéseket, illetve olyan anyagokat, amelyek 1848-ban Batthyányról és kormányáról készültek a birodalmi kormány számára. Tudjuk ugyanis, hogy Pest–Budán ekkor is működtek osztrák ügynökök. Tudunk arról is, hogy Batthyány titkára, Jászay Pál naplót vezetett, hiszen a Hentaller Lajos által szerkesztett Vérrózsákban a 19. század végén részleteket közöltek belőle. A naplónak azonban nyoma veszett. Úgy vélem, hogy a család kezébe került, és a második világháborúban megsemmisült. Ez feltehetően tájékoztatott volna egy másik – kevésbé fontos – kérdésről, Batthyány magánéletéről, ezen belül a sógornőjéhez fűződő viszonyáról.

Professzor Úr! Az Ön pályája szinte összeforrott Batthyány életének feltárásával. Milyen kutatási és publikációs tervek foglalkoztatják még?

Nem tudom, hogy nyolcvan éves korában az ember mennyire tervezhet még, mennyire tekinthet előre. Mindenesetre van egy téma, amely az 1960-as évek eleje óta foglalkoztat. Egyik tanulmányomban – amelyben az 1848-as pest–budai honvédtoborzásról írtam –, a június 11-i Károly-laktanyai vérengzés kapcsán megjegyeztem, hogy az események követ-

keztében bevezették az idegenek ellenőrzését, s felállítottak a fővárosban egy rendőri hivatalt. Ez a vasútállomáson, a hajóállomáson ellenőrizte az érkező idegeneket, továbbá politikailag fontos információkat gyűjtött. Tulajdonképpen politikai rendőrség vagy államrendőrség volt. Már akkor láttam, hogy ennek a hivatalnak – amelyet Országos Rendőri Hivatalnak neveztek, és december 1-ig működött – nincsenek meg az iratai. Azóta gyűjtöttem a Hivatal által kibocsátott leveleket, rendeleteket, továbbá a reá vonatkozó megjegyzéseket és sajtóutalásokat. Remélem, rövidesen sikerül rekonstruálni a tevékenységét. Nem lesz nagy méretű tanulmány, hiszem meglehetősen kevés az anyag. Fontosnak tartom azonban, hogy ismerjük ennek a szervezetnek a tevékenységét is, hiszen Batthyányhoz, illetve az 1848. nyári–ősz eseményekhez kapcsolódik.

Tartalmas és eredményekben gazdag pályafutása során minden bizonnyal megfogalmazott követhető és követendő kutatási elveket. Miben látja Ön a történelmi munka, hivatás célját és felelősségét?

A történész célja, hogy a múltat minél alaposabban megismerje új adatok feltárása, a régi ismeretek ellenőrzése révén. Ebben a munkában segítségére van élettapasztalata és személyisége. Felelőssége a jövővel szemben az, hogy egyéni elfogultságai ne nyomják rá bélyegüket kutatásainak eredményeire.

Köszönöm a beszélgetést! További munkájához jó erőt és egészséget kívánok!

Az interjút készítette: PELYACH ISTVÁN